

Kitap Çevirisi

Üryânîzâde Ali Vahid'in "Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim" Adlı Eseri

Yusuf SAĞIR*

Çanakkale'ye ilk ateş, İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan bir filonun 3 Kasım 1914'te Seddülbahir ve Kumkale tabyalarını bombalaması ile düşmüştür. Bu Osmanlı'ya savaş ilanının bir göstergesiydi. Osmanlı Devleti, bu süreçte gerekli tedbirleri almaya başlamış; toplarla güçlendirilen savunma hatlarını oluşturmuş; boğaza mayınlar yerleştirmişti.¹

Ocak 1915'e gelindiğinde birleşik kuvvetlerin hedefi karaya asker çıkarmadan Çanakkale Boğazı'nı geçmekti. Bu çerçevede İtilaf devletleri, Boğaz'ın giriş tabyalarına karşı taarruzunu 19 Şubat 1915'de başlatmaya karar verdi ve saldırıya başladı. Ancak bunlar, hedeflenenin aksine iç savunma hatlarına ulaşabilmek için 18 Mart 1915 tarihine kadar Nusret Mayın Gemisi'nin döşediği mayınları temizlemekle uğraşabildi. Çünkü donanmanın ve denizaltıların Çanakkale Boğazı'nı geçmesi buna bağlıydı. Nihayet 18 Mart 1915 sabahı İngiliz ve Fransız filoları Boğaz'a birlikte giriş yaptılar. Osmanlı topçuları bu filoların açtığı yoğun bombardımana karşılık vermiş; o gün akşama doğru itilaf devletlerinin üç adet zırhlısı batmış, birçoğu da hasar görek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Boğazı deniz yoluyla geçemeyen İngiliz ve Fransız kuvvetleri, bu kez kara harekâtıyla Osmanlı tabyalarını arkadan vurmaya karar vermiştir.²

Osmanlı Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat Paşa da yeni savunma hatlarını bu minval üzere kurmuştur. İtilaf kuvvetleri hem Kumkale hem de Seddülbahir bölgesinde karaya 25 Nisan 1915'te çıkarma yapmışlardır. Kumkale'de Osmanlı büyük kayıp vermiş; ancak Fransız kuvvetleri 27 Nisan gecesini buradan geri çekilmek

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yusufsagir@comu.edu.tr

1 *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi*, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2012, s. 5-6.

2 *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi*, s. 6-11.

zorunda kalmıştır. Seddülbahir alanındaki çatışmalar ise Temmuz 1915'e kadar çok kanlı bir biçimde devam etmiştir. İngilizlerin Anzak birlikleriyle çıkarma yapmış oldukları Arıburnu'ndaki muharebelerde Anzaklar, istedikleri başarıyı elde edemelerine karşın Osmanlı birliklerinin yaralı ve şehid asker zayıyatı on bine ulaşmıştır.³

Anafartalar'da ise İtilaf devletlerinin yapmış olduğu taarruz neticesiz kalmıştır. Kasım 1915'te cepheye gelen İngiliz Harbiye Nâzırı Lord Kitchener, Boğaz'ı terk etmekten başka çare kalmadığını görmüştür. Böylece İtilaf devletleri, birliklerini 19-20 Aralık gecesi Anafartalar ve Arıburnu Cephesi'nden 8-9 Ocak 1916'da da Seddülbahir Cephesi'nden çekmek zorunda kalmıştır.⁴

Bu savaşın tarihi seyrini ortaya koyan hem Osmanlı hem de İtilaf devletleri arşivlerinde birçok belge bulunmaktadır. Bunlardan başka hatırat türü eserler de savaşın birincil kaynakları mâhiyetindedir. İşte çalışmamızın amacı bu tür hatıratın biri olan Üryânizâde Ali Vahid Efendi'nin kaleminden çıkan "Çanakale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim" adlı eseri Latin alfabesine çevirmektir.

Eserin müellifi Ali Vahid Efendi, Çanakale Cephesi'ni görmek üzere Suriye, Filistin ve Lübnan'dan İstanbul'a gelerek 17 Ekim 1915 tarihinde Çanakale'ye geçen seçkin heyetin mihmandarlığını yapmıştır. Heyet bu ziyaret sırasında Anafartalar'da Mustafa Kemal ve komutanlar tarafından karşılanmış; Mustafa Kemal bizzat, kendilerine Anafartalar çıkarması hakkında ayrıntılı bilgi sunmuştur. Heyet, cepheyi gezdikten sonra 22 Ekim 1915'te Çanakale şehrini ziyaret etmiş ardından İstanbul'a dönmüştür.⁵ Heyetin rehberi Ali Vahid Efendi, bunlarla dolaşırken kendi müşâhedelerini sözü edilen eserinde kayıt altına almıştır. Eser, 1334/1916 yılında otuz altı sayfa halinde Necm-i İstiklal Matbaası'nda basılmıştır.

Bu hatırat türü eserin latinize edilmiş hali tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa M. Naci Onur tarafından yapılmıştır.⁶ Ancak bu çalışmada birçok eksiklik vardır: Yazan, eseri Latin alfabesine aktarırken bazen satır bazen de kelime atlamıştır. Mesela sayfa 10'daki "...şu'â'âtıyla bu 'ulvî manzarayı yıldızlar, bir taraftan da top sesleri..." sayfa 25'teki "...Kaleminizi, fırçanızı alıp geliniz! Size büyük bir vazife çıktı..." ve sayfa 27'deki "...Amma o vakit korkarsın! dedi. O sırada arabacı ile aramızda geçen..." ibareleri atlanmıştır. Kelime atlamalara birkaç örnek olarak şunlar verilebilir: Sayfa 5'te

3 Birinci Dünya Savaşında Çanakale Cephesi, s. 11-18.

4 C.F. Aspinall-Oglander, *Gelibolu Askeri Harekâtı*, (haz. Metin Martı), c. II, Arma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 467-469; Zekeriyâ Kurşun, "Çanakale Muharebeleri", *DİA*, c. 8, İstanbul 1999, s. 207; *Birinci Dünya Savaşında Çanakale Cephesi*, s. 459-462.

5 Bu heyet, Çanakale Cephesi'nde gördüklerini 1916'da yayınlanan "el-Bi'setül-İlmiyye ilâ Dâri'l Hilâfeti'l-İslâmiyye" adlı eserde okuyucuyla paylaşmıştır. Bkz. Lokman Erdemir, *Çanakale Savaşı: Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2009, s. 310-314.

6 Bkz. M. Naci Onur, "Çanakale Savaşları ve Ali Vahid'in Eseri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 123, Aralık 1999, s. 149-164.

“nüvâziden”; sayfa 11’de “yaktı”; sayfa 12’de “hücûma” ve “onlara”; sayfa 26’da “el-hâsıl ortalıkta”.

Buna ilâveten müellifin birçok kelimeyi yanlış okuduğunu ifade edebiliriz. Bunlardan bazılarını söylemekle iktifâ edeceğiz. Örneğin; “toplar” tabiri “toprak”; “kömürdenmesi” kelimesi “gümbürdemesi”; “tahfif” tabiri “tahfiz”; “tecessüs” kelimesi “tecessüm”; “nazrat” tabiri “hazret”; “meşy” kelimesi “meys”; “kararmıştı” ibaresi “karmıştı”; “hizasına” kelimesi “binasına”; “tevakkuf” tabiri “tevkif”; “uhdelerimize” kelimesi “ahitlerimize” “hızlı” tabiri “hayyiz” şeklinde yanlış okunmuştur. Bu okumalar metinde ciddi anlam bozulmalarına neden olmaktadır. Ayrıca yazar, bizim de okunmasında tereddüt ettiğimiz sayfa 30’daki bir ibareyi okuyamamış; bu durumu makalesinde tasrih etmemiştir.⁷ İşte yukarıda sıralamış olduğumuz bu gerekçelerle eserin yeniden Latin harflerine çevrilmesi hususunda bir zorunluluk oluşmuştur.

Metnin birçok yerinde üç noktanın kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede noktalama işaretlerinde eserin orijinal haline bağlı kalınmıştır. Ayrıca müellif, isim tasrih etmediği yerlere de üç nokta koymuştur. Biz de bu durumu aynen muhafaza ettik.

Latinize edilen metinde Türkçe’de yer almayan Arapça “ayın Ğ” harfi ters virgülle (‘), “hemze ʿ” harfi ise düz virgülle (,) gösterilmiştir. Buna ilaveten eserde sayfa otuzda yer alan bir kelimenin okunmasında tereddüt edilmiş; bunun tarafımızca tahmin edilen okunuşu ve Osmanlıca imlâsı ilgili yerde kaydedilmiştir. Eserin orijinal sayfa numaraları ise “[s...]” biçiminde metin içerisinde gösterilmiştir. Umarız bu çalışma Çanakkale Savaşlarının aydınlatılmasına gayret eden araştırmacılara bir nebze de olsa katkı sunar.

7 Onur, “Çanakkale Savaşları ve Ali Vahid’in Eseri”, s. 161.

Kaynakça

- Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi*, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2012.
- Erdemir, Lokman, *Çanakkale Savaşı: Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2009.
- Oglander, C.F. Aspinall, *Gelibolu Askeri Harekâtı*, (haz. Metin Martı), c. II, Arma Yayınları, İstanbul 2005.
- Onur, M. Naci, "Çanakkale Savaşları ve Ali Vahid'in Eseri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 123, Aralık 1999, s. 149-164.
- Üryânizâde Ali Vahid, *Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim*, Dâru'l Hilâfeti'l-'Aliyye, Necm-i İstikbâl Matba'ası, İstanbul 1332-1334.

Çanakkale Cephesi'nde DUYUP DÜŞÜNDÜKLERİM

Muharriri

Kassâm-ı 'Umûmî Müşâviri

ÜRYÂNÎZÂDE ALİ VAHİD

Hâsılâtı Tamâmen Müdâfa'a-i Milliye Cem'iyetine 'Âiddir

Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye, Necm-i İstikbâl Matba'ası

1332-1334

[s. 3] 12 Kânûn-ı Evvel 1331⁸

Şu sırada Çanakkale cephesini ziyâret edip de susmak, gördüklerinden bahsetmemek insanın elinden gelmez. Bunun için ben de biraz söylemek, duygularımı bir dereceye kadar tercüme ve ta'bir etmek istiyorum. Muvaffak olabilirsem bana ne mutlu...

“Akbâş” iskelesine çıktığımızda şöyle etrafa bir bakındık. Ne gördük ise hepsi bizim için mühim ve şâyân-ı temâşâ idi. Lâkin her şeyden evvel küçük bir şehîdlik nazar-ı dikkatimizi celb ve da'vet eyledi. Hemen doğruca oraya şehîdlerin yanlarına gittik. Başları ucunda durarak kemâl-i hürmet ve huşû ile hep bir ağızdan münasib sûreler okumaya başladık. Artık orası bir tekke hâlini almıştı. Tiz ü pesden çıkmakla berâber insicâmı muhâfaza eden ve müessir temevvücâtıyla insânı yükseklerde gezdiren bu vakûr ve rûhânî tilâvet esnâsında etrâftaki tepeler arkasından [s. 4] gök gürültüsünü andırır top sesleri birbirini ta'kib ederek gelir, rüzgârda insanın kulağına bir şeyler söylerdi.

Düşünmemek, müteessir olmamak kâbil mi? Dünyânın bugünkü velvelesine karşı sâkin ve sâkit yatan şu mübârek vücûdları düşünerek uzaklara baktım. Onların köylerini, kasabalarını, evlerini, mahallelerini, analarını, babalarını, çoluklarını çocuklarını hep görür gibi oldum. Gittikçe teessürüm arttı. Yavaş yavaş hissiyâta kapılmaya başladım. Lâkin o esnâda üst üste gelip yerleri titreten top gürültüleri muhâfaza-i vatan uğrunda acı, tatlı her hâlde büyük fedekârlıklar icab ettiğini ihtâr edince kendime gelerek, önüme baktım. Gördüm ki ikinci güneşi kabirlerin üstünü altın suyu ile yaldızlamış. Biz hâlâ okuyor idik. Rüzgâr da coşkun coşkun oracıkta dönüp dolaşarak mezârların tozunu alıyor; o da hâline göre şehîdlerin üstüne titriyordu. Oradan mahzûn mahzûn ayrıldık...

Her tarafta yükler taşınır, taşlar kırılır, şoseler yapılırdı. Hiç boş duran yok. Herkes bir işte. Her taraf cânlı, her yer nûrlu. Giderken: “*Burası ağır mecrûhlar hastahânesidir*” dediler, bir yer gösterdiler. Oranın önünden [s. 5] sükûnetle geçerek kalbimizle du'âlar ettik. Artık akşam garîbliği ortalığa çökmüştü. Gurûb-ı şemsle berâber menzil-i maksûda vâsıl olduk.

Mihmândârlığında bulunduğum hey'et-i 'ilmiye hakkında gerek burada gerek sâir mevâki'de ordu tarafından gösterilen hüsn-i kabûl ve âsâr-ı mihmân-nüvâziden ve arada te'âtî olunan nutuklardan bahsetmeyeceğim. Çünkü bu bence kâbil-i zabt ve ta'rîf değildir.⁹ Onu bir hey'et-i tahrîriye şerh ve izâha çalışarak mufassal bir seyâhatnâme tanzim edecektir. Benim sözlerim mümkün mertebe kendi ihtisâsâtıma

8 25 Aralık 1915.

9 Hele, hey'et-i 'ilmiye reis-i muhteremi hatib-i şehir Şeyh Esad eş-Şükayr Efendi'nin her ziyâret olunan mevki 'de irticâlen irâd eyledikleri hitâbelerini zabtedemediğime cidden müteessifim.

münhasır kalacaktır. Ancak ordu esbâb-ı istirâhatımızı öyle mükemmel bir sûrette te'min etmiş idi ki bunu sükûtle geçiştirmek revâ değildir. Doğrusu biz orada öyle mükellef sofralar, o kadar nefis ve mütenevvi' yemekler beklemiyorduk. Öyle temiz yatak çarşafı, henüz etiketi üzerinde gül gibi battaniyeler bulacağımızı hâtıra getirmemiştik. Biz mücâhidinin karavanalarına iştirâk edip icâbında biraz kuru ot üzerine müfterihâne uzanıvermek fikrinde idik. Halbuki ince yemekler, mükemmel yataklarla ağırlandık.

[s. 6] Doğrusu ordu şu muhterem misafirlerini o kadar harâretle kucakladı, o kadar hürmet ve iştîyâkla gözlerinin içine baktı ki bunu hakkıyla tavsif etmek 'alime'llâh pek müşkildir.

Karârgâha müsâferetimizin ilk akşamı Kurbân bayramı gecesine müsâdif idi. Bulduğumuz mevkî'den şöyle biraz uzaklaşarak gecenin letâfetinden istifâde etmek, daha doğrusu şu muhîti gece haliyle serbestçe görerek kendimi azıcık düşündürmek istiyorum. Aldım başımı tenhâlara çekildim: Sert serin bir rüzgâr koyu kurşünü bulutları zayıf ve donuk mehtâbın önünden sür'atle geçiriyor, etrâftaki tepeler arkasından yuvarlana yuvarlana gelen top gürültülerini alıp uzaklara götürüyordu. Etrâfa yabancı yabancı bakınarak, düşündüm: Ben neredeyim? Burası neresi, bu gece ne gecesidir, bu toplar nedir, kimlere atılıyor?... Bu su'âlleri kendime tekrar tekrar sorarak dünyâyı tutan şu velveleye karşı gayr-ı mütehasis kalmamak ve bu hâdisâtın azamet ve ehemmiyetini bütün mevcûdiyetime ihsâs etmek istiyordum. O sırada pek derine mi dalmışım yahut pek yüksekleri mi çıkmışım bilemem? Bir hâl oldu, yakınlar uzaklaşmaya; uzaklar yakınlaşmaya başladı. Tâ Kafkasya hudûdunda bulunan pek 'aziz [s. 7] bir kardeşimi görür gibi oldum. Baktım: Kendine bir hatîb tavrı vererek söz söylemeye hâzırlanmıştı. Hayret ettim. Bana mekteb adıyla "Ali Vahid!" dedi. "O deminden beri kendi kendine sorduğun su'âllerin cevâbını dur ben sana vereyim!.. Hani sen bir vakitler beşeriyetin ser-encâmını mutâla'a ettikçe tarihe pek sönük sahîfeler bırakacak bir asırda yaşadığımız zâhib olarak teessüfler eder dururdun! İnsaniyetin geçirdiği o dâhiyeler devrinde, o bâdireler arasında bulunarak cânlı bir târîh görmek arzusunda bulunurdun! Onları sen unuttunsa ben unutmadım! İşte şimdi o istediklerin hep oldu! Bak bu işittiklerin top gürültüsü değil hâileler homu[r]danması, ummacılar kömürdenmesidir! Sen bu sesleri vaktiyle kitap yapraklarından gözlerinle duymak isterdin; şimdi kulaklarınla işit!..Yarın da menâtık-ı harbiyeyi gezer, gözünle görebileceğini görürsün! Bununla da iktifâ etmezsen cihâd-ı ekber hâzır... Hemen durmayıp iştirâk et!.. İşte sana cânlı, şânlı bir târîh! Daha ne istersin?"

Hatîb tavrındaki ciddiyeti biraz tahfif ve tebdil eyledi de gülerek: "Sıkılma! Böyle hengâmelere şâhid olmak hevesini beslediğinden dolayı nedâmet [s. 8] etme! 'Memât bâ'z hayât bâ'z: Hayât küll-i mühâl-farz' düstûrünü düşün de mütesellî ol! Bu böyle

gelmiş böyle gidecektir” deyip uzaklaşmaya başladı, manzara da değişti; ben uyuşmuş kalmıştım.

Et râfıma bakındım: Bulutlar üst üste yığılarak mehtâbı örtüp saklamışlar. Artık çifte ezânlar ortalığı çınlatıyordu. Gidip cemâ'ata yetişmek bayram gecesini mehmâ-emken ihyâ etmek lâzım dedim, oradan ayrıldım.

Seher vaktinde bayram sabahını karşılayan yanık bir “es-salâtü” sadâsıyla kendimize geldik. O mübârek ses ıssız görünen tepelerde hüzn-âver ‘akis ve te’sirler yapıyordu. Bu lâhûtî terâne bir müddet devâm etti. Sonra ezânlar okundu. Hâlâ top sesleri kesilmemişti.

Namazgâha tekbirlerle gidildi. Gidildi, bir gidişdir oldu amma yürüyerek mi, uçarak mı? Kimse bunun farkında değil. Çünkü o sabah hâliyle bu gidiş pek ‘ulvî idi. Namazgâhın letâfetine hayrân olmamak kâbil mi? Sâl-dîde bir çam kanatlarını cemâ ‘atin üstüne açmış titriyor, böylelikle secdegâha içi dışı yeşil bir kubbe teşkil ediyordu. Muntazam sûrette yerlere gömülmüş çam dalları da bu [s. 9] mübârek ma’bede duvarlık vazifesini görüyordu. Minber al bayrağa bürünmüş, yerlere çadırlar serilmiş... Kuşlar öter, bulutlar gider, top sesleri gelir... Bir taraftan da çam tellerinin arasından çıkan hışıltı, o latif zemzeme, o tatlı âhenk insana kendini bile unuttururdu. Biz namazın ilk rek’atında idik, karşımıza tesâdüf eden ufak bir tepecikten bir süvârî zâbiti namaza yetişmek için zümrüd-misâl bir sath-ı mâile mürtesim düşerek sür’atle iniyor, bize doğru geliyordu. Namazda bu gibi tecessüs ve ta’kibler gerçi huzûra mani’dir. Lâkin ben dayanamadım, bu levhaya hayrân oldum. Hiç şüphe etmem ki melekler de benimle hem-hâl idiler. Eminim ki onlar bile göklerden bu manzaranın seyrine dalmışlardı. Geldi, o zât rek’at-ı ülâya yetişti. Huzûr-ı Rabb’ül-‘âlemîn’de hep beraberce secdeye vardık.

Bayram namazını kıldırın Trablusşam ‘ulemâsından Abdülkerim Uveyza Efendi tekbirler arasında minbere çıktı. Başında hâkî bir destâr, sırtında deve tüyünden bir meşlah vardı. Gâyet belîğ bir hutbe îrâd etti. Orada ne demek lâzımsa onu dedi. Nasıl söylemek icâb ederse öyle söyledi, vazifesini bi-hakkın îfâ etti. [s. 10] Doğrusu zemîn ve zemân i’tibâriyle ‘âlem-i İslâm’da îrâd olunan büyük ve mühim hutbelerden biri de bu hutbedir.

Du‘adan sonra harâretli bir mu‘âyededir başladı. Şöyle bir baktım: Anadolu evlâdından bir mücâhid koşuyor, Filistinli bir ‘âlim Mehmedinin ellerine sarılıyor; o da onu der-âğûş ediyor. Ötede ‘ikâl ve meşlahlı Dimeşki bir zât-ı şerif; necib bir Türk zâbitiyle musâfaha ediyor. Beride bir tabur imâmı Beyrut müftüsünün ellerini öpüyor. Her tarafta herkes birbiriyle bayramlaşıyor, bütün yüzler gülüyor, herkesin sîmâsı nazrat-ı ne’imden nişân veriyordu. Güneş zerrîn şu‘â’atıyla bu ‘ulvî manzarayı

yaldızlar, bir taraftan da top sesleri ortalığı inletir dururdu. Bu cânlı levha asla tasvîre sığmaz. Şu çetrefil kalem onun taslağını bile çizemez.

Namazdan ‘avdet esnâsında düşman tayyârelerine ateş için yerleştirilen bir topun endâht ta’lîminde bulunduk. Öğleden sonra Arıburnu cephesine ‘azîmet olundu. Her tarafta muntazam şoseler ikmâl edilmekte ve lüzûm görülen mahallerde kuyular kazılmakta idi.

Pek latif ve dil-nişin bir mevki’de bu cephenin topçu kumandanı... Beyle diğer ümerâ ve zâbitâna [s. 11] mülâki olduk. Sigara ve çaylar içilerek birazistirâhat edildi. Kumandan Bey bize civârda cereyân eden vekâyi’-i ‘azîme hakkında tafsilât verdiler. Vaz’iyetleri hiç gözümün önünden gitmez. Ayağa kalkıp gür bir ses, açık bir lisânla hikâye ettikleri vekâyi’in mevki’lerini de elleriyle gösterirlerdi. Biz onların muvafakiyetlerini tebrik ve Hudâ-pesendâne mesâ’ilerinden dolayı kendilerine teşekkür edecek olduk; Hazret hiç oralara yanaşmayıp: *“Efendiler siz ne söylüyorsunuz? Biz mucizeler gördük hârikalar seyrettik. Bu böyle iken biz nasıl olur da kendi sa’y ve tedbirimize bir kıymet verebiliriz? ‘Alime’llâh’ öyle işler oldu, öyle şeyler görüldü ki ne akla sığar, ne de fenne... Bunlar vikâyetü’llâhtan başka bir şey değildir.”* diyordu. Diğer bir zat da şöyle hikâye eyledi: *“Bir gün düşman gemileri bir sahayı sâ’atlerce ardı arası kesilmeksizin dehşetli bir ateş altına aldı, yüz binlerce mermi atarak yaktı, yıktı; kasti, kavurdu. Orasını öyle bir hâle getirdi ki saklanacak yer, koklanacak hava bırakmadı. Bunun üzerine düşman başladı oraya askerini çıkarmaya. Hesâbca artık karşı koyacak kimse kalmamıştı. Lâkin tam sırası gelince bir ‘Allah, Allah’dır koptu. Bizim [s. 12] asker hücûma kalkmıştı. Şaşılacak şey... Sanki sûr-ı İsrâfil’e karşı ölümler dirilip kalkmışlardı. Onları saklayan ‘Allah’ saklamış, o kadar ateş, o kadar kıyâmet onlara te’sîr etmemiş. Üzerlerine melekler kanatlarını germiş... İşte düşman bu hâl, bu hârika karşısında neye uğradığını anlayamadı. Akıl ve fen de mahcûb kaldı.”*

Biz bu ‘inâyet-i Sübhâniyeye teşekkürler ederek oradan ayrılıp asıl harp sahasını, tarafeyn siperlerini görmek üzere gizli yollara daldık. Aman yâ Rabbî bu nedir; ne himmettir? Ne iştir; ne gayrettir? Bunlar nasıl, ne vakit yapıldı, edildi? Bu yollar bu tertibler ne emeklerle bu hâle geldi? Buna şaşmamak elden gelmez. Bunlar öyle yalan yanlış, gıcırı bükme şeyler değil. Belki her yeri fennin iktizâsına göre kurulmuş, ince ince işlenmiş. Bunlar lafla olmaz. İnsan bir kere bunları, bu emekleri; bu başarılan şeyleri görmeli de sonra küçüğünden büyüğüne kadar ordunun vatanı muhâfaza uğrunda ne gayretler gösterdiğini, nasıl hayatını hiçe saydığını anlamalı! Lafı uzatmayalım. Bir hayli yürüdükten sonra tarassud noktasına geldik ki artık buradan bakılacak, o hep işitilip de görülemeyen [s. 13] harb sâhalarından biri: Arıburnu mıntıkası tamâmen görülecek idi. Nevbet bana geldiğinde meydân-ı haşri görmeye hazırlanır gibi oldum. Bütün mevcüdiyetimi gözlerime vererek şöyle bir baktım... Aman yâ

Rabbî! Ne hûnhâr bir sâha... Karşıda soğuk bir deniz; beride renksiz bir kara... Denizde birkaç harp gemisi ileri geri gider, gelir. Bir de hastane gemisi sâhilde pinekler durur... Denizde görülebilen hayât eseri bundan 'ibâret. Karaya gelince bir tek insan bile görmek mümkün değil. Düşman siperleriyle bizim siperlere dikkat ettim; her iki taraftan yer yer bomba te'âtî olunuyordu. Bombalar düştüğü yerin tozunu, toprağını havaya kaldırıyor; ortalığa acı sesler savuruyordu.

Hey'et-i mecmû'a 'itibârıyla hâkimiyet-i mevki'iyenin bizde olduğu pek açık bir sûrette görünüyordu. Tarafeyn siperleri ba'z yerlerde birbirinden uzaklaşmış ba'z yerlerde de birbirine pek yakınlaşmıştı. Mümkün olduğu kadar çok bakıp çok düşündüm. Ve birçok şeyler de duyduğum oldu. Diyelim ki bu gördüklerimi bir dereceye kadar tesbit kâbil olabilsin. Ya bu mühevvil müşâhedât esnâsında duyup düşündüklerim ne olacak. Onları ne yapmalı; [s. 14] nasıl söylemeli, ne lisânla ta'bîr etmeli? Elde eyleyecek bir şey yok. Sâde kelime kahtlığıyla ta'bîr noksanlığı var.

Geç vakit ârâmgâhımıza 'avdet ederken askerler hep bir ağızdan "asker du'âsı" manzûmesini terennüm ediyorlardı. Çamlar arasından, karanlıklar içerisinde bu münâcât terânesinin gelişi ne kadar hoş idi.

O gece âşinalardan bir zâbitin çadırında çay ziyâfetinde bulundum. Hiç şenlik görmemişin biri bir ma'mûreye geldiğinde her gözüne ilişen şeye nasıl bakarsa ben de tıpkı onun gibi buralarda her gördüğüm şeyi zihnime kaldırmak istedim. Bu nişîmengâhi süsleyen kitâb, mecmû'a, karyola, masa, sandalye, ocak, lamba bunlar hep benim gözüme başka türlü görünüyordu. Ben bunlara, buradaki hayâta baktıkça eski derdlerim tâzelenmeye başladı. Çünkü vaktiyle asker olmaya pek heveskâr idim. Hemen hemen o silk-i celîle girmek üzere iken dünyânın ne kadar engeli varsa hep gelip beni buldu. Ben bir müddet fikrimde sebât ettim. Lâkin neticede mağlûb oldum, asker olamadım. Bu hâlâ içime derddir.

Şimdi bu kadar hasretkeş olduğum askerlik 'âlemi içinde kendimi böylece sıfatsız salâhiyetsiz gördükçe kendi kendime acıyordum: Çünkü ben [s. 15] bu başı bozukluğumla oralara, o 'âleme lâyük değildim. Zira bir insan başı bozuk mudur, bitti. Her şey ona nâ-mahrem. Silah mı? Elini süremezsin! Cebhâne mi? Yanına yanaşamazsın! Çadır mı, kışla mı? Yasaktır giremezsin! Hayvan mı? Savul yanından!.. Doğrusu bana bunlar pek ağır gelir. Ben bütün mevcûdiyetimle tâm bir asker olayım da şeklim beni niçin böyle bî-gâne kılsın?

Beni aralarına kabul edip çadırlarında yer gösteren lütfkâr ümerâ ve zâbitân sanki bana karşı ikide bir de: "Hey başı bozuklar! Sizin burada yeriniz olamaz! Siz buraların mahremi değilsiniz! Burada başarılan işler size açmaz! Elinize bir kılıç almanız mutlaka bir yerinizi kesersiniz! Size silâh verilse bir yerine parmağınızı sıkıştırırsınız; yâhûd elinizden bir kaza çıkar! Koşup edemezsiniz, bir ata binemezsiniz!..

Ama biz harb ve darbederiz. Siz çocuklar gibi uzaktan bile bakmaya korkarsınız! Bizim gibi olmak istesenez; dünyâda olamazsınız. Biz işte böyle biziz... Siz nesiniz zavallı âdemcikler? Ha sahîh siz misâfirsiniz. Öyle ise gelsin bir kahve, buyurunuz bir sigara... Giderken de bari bir elinizi sıkalım!..” diyorlar.

Neden ben böyle lisân-ı hâl ile ezileyim? Neden ben [s. 16] o mukaddes vazifeleri görmeye lâıyk olmayayım? Bu benim için zül değil, ölümdür. Ben bu sebepten oralarda hem meserretler tadıyor, hem acılar duyuyordum. Uyku zamanı mevki'ime döndüğüm vakit hâlâ top sesleri kesilmemişti. Koyu bulutlar gökyüzünü tamamen örtmüş, kaplamış. Rüzgârlı bir gece...

Sabaha karşı musika herkesi Silistre marşıyla uyandırdı. O günü ağır mecrûhlar hastahânesini ziyâret eyledik. Hastahâne son derecelerde mükemmel ve muntazam bir hâlde olup çamlar arasındaki mevki'ide gâyet latîf ve bî-nazîr idi.

Mecrûhları ziyârete başladık. Hepsi ağırca idi. Şöyle iki tarafa bir baktım: Hep hızlı soluklardan omuzlar kalkıp iniyor. Görünüyor ki hepsi az çok muzdarib. Böyle iken yine hiç hâlden şikâyet eden yok. Hepsi ızdırâbını ketme çalışıyor. Lâkin yüzlerinden belli ki kımıldayacak, duracak hâlleri yok. Hepsi bî-tâb. Ben artık bunların yüzüne bakamıyorum. Böyle fedâkâr gâzilerin huzûruna varmaya kendimde bir liyâkat göremiyorum. “Vallâhî” onlardan utanıyor, sıkılıyordum. Öyle ya onların o büyüklüklerine karşı ben ne yüzle, hangi bir fedâkârlığımla vatana istihkâk iddi'âsında bulunabilecektim. [s. 17] Zâbitâna mahsûs koğuşt ayağına 'ameliyât icrâ edilmiş Beyrutlu genç bir zâbit bulunuyordu. Beyrut Müftüsü Mustafa Neca Efendi istifsâr-ı hâtir için yanına yaklaşarak elinden tuttu, aralarında şu muhâvere cereyân etti.

- *Nasulsın oğlum? Ben senin hemşehrînim, Beyrut müftüsüyüm. Bak biz tâ oralarından sizi tebrike geldik...*

- *Ben ...mahallesinden ...in oğluyum. Ayağım böyle oldu...*

- *Merâk etme evlâdım! Ne olduysa “Allah” yolunda oldu. Bunun mükâfâtı büyüktür. Evinde köyünde durup gezerken de ayağı öyle olanlar çoktur. Sen gönlünü geniş tut; endîşe etme! İftihâr et! Biz de sizinle iftihâr ediyoruz...*

- *Öyle ise eğil de sakalından öpeyim!..*

Biz hep gizli gizli ağlıyor idik. Müftü Efendi o muhterem gâziyi der-âğûş etmek üzere eğildiği esnâda her ikisinin dudakları yek-diğerini büyük bir muhabbetle takbîl etti. Bu müşâhede beni bitirdi. Artık başka koğuşt ziyâret için kendimde kudret ve cesâret bulamadım. Fenâ hâlde zehirlenmiştim.

Karârgâha 'avdetimizde bir ganîmet mitralyöz taburunun ateş ta'îminde bulduk. Liman Paşa da [s. 18] ma'îyyeti erkânıyla hâzır bulunuyor idi. Hep birden hedeflere ateş açıldığında vâdiler inlemeye, hedefler altüst olmaya başladı. Ateş kesil-

dikte hedefler mu'âyene olundu. Her biri kalbur gibi olmuştu. Hey'et-i 'ilmiye re'is-i muhteremi hatîb-i şehir Şeyh Esad eş-Şukayr Efendi tarafından edilen du'â hep yüreklerden kopup gelen âminlerle beraber göklere erişti. O sırada tabur da hareket etti; artık ateş hattına gidiyordu. Önde genç tabur kumandanı atına binmiş bilâ-fütûr gidiyor, tabur da onu ta'kîb ederek bütün levâzımıyla süzülüp çekiliyordu. Arkalarından du'âlar ettik... Akşam garîbliği ortalığa tamâmen çökmüş, her taraf koyu bir renk almaya başlamıştı. Ben bu taburun meşy ü hareketini seyrederken uzaklarda; dumanlar arkasında hasretzede bir vâlide görür gibi oldum. O mübârek hatun loş bir odanın sık kafesleri arkasından bakıyor, gözleri bir câmi' minâresinin etrâfını alan koyu servilerin içine doğru dalıp dalıp gidiyordu. O yalnız evlâdını, işte şu bizim önümüzde taburunu çekip götüren oğlu ...ni düşünüyordu. Ben işte o vâlidenin hem düşünüşünü hem de düşündüğünü görüyordum. Sağımda kalan manzara ne kadar hüzn-âver ise solumda gittikçe [s. 19] uzaklaşan manzara da o nisbette şân-âver idi. Daha ziyâde düşünecek olsam o meydânda tek başıma kalacaktım. Güneş çoktan gurûb etmiş, artık sular kararmıştı. O gece de sabaha kadar top sesleri kesilmedi.

Ertesi günü Anafartalar gurubuna gitmek üzere 'ale's-sabah hareket olundu. O grupta da bu hey'et bir gün yaşadı ki dünyada ta'rif kabûl etmez. İstikbâl, hüsn-i kabûl, mihmân-nüvâzlık olsa da "Allah" için bu kadar olur. Geniş bir sâhada Haleb fırkasına mülâkî olduk. Beyrut Müftüsü Mustafa Neca Efendi; tercemesi Sebilü'r-Reşâd'da münteşir hitâbeyi askere karşı burada irâd etti.

Bu gurubun kahramanı Mustafa Kemal Bey'e, bu büyük kumandana bütün İslâmlar ve müttetiklerimiz medyûn-ı şükrândır. Anafartalar'ın en nâzik bir zamanında Mustafa Kemal Bey'in aldığı tertîbât ve tertîb ettiği bir hücûm sâyesinde Boğaz büyük bir tehlikeden kurtulmuştur.

Hey'et-i 'ilmiye bu zât-ı şerîfe esâsen 'ani'l-gıyâb gönül vermişti. Memdûhları öyle bütün kemâlâtıyla karşılarında tecellî edince hepsi bülbül oldu, şakıdı. Her biri hissiyâtını bir başka şekilde meydâna [s. 20] koydu. Mustafa Kemal Bey de bi'l-mukâbele beyân-ı ihtisâsât ederek hey'eti büsbütün kendine meftûn etti.

Kuşluk vaktinde bütün Anafartalar cebhesini görmek üzere icâb eden mevki'e gittik. Bir mühim müşâhede de orada vukû'a geldi. Evvelki günkü müşâhedenin bir eşi. Yalnız bu sâha biraz daha geniş... Nasılsa bugün ortalık bir sükûn içinde buluyor. Ses yok, sadâ yok. Sanki tenhâ bir mahşer seyrediyordum. Mavi bir deniz... Açık bir hava... Düşman zırhlıları ağır ağır dolaşmakta, hastahâne gemileri de uyuklamakta idi. Lütufkâr bir zâbit bana birer birer gösteriyordu: *İşte Kemikli Burnu. İşte İsmailoğlu Tepesi. Şurası Küçük Kemikli. Tuzla Gölü de burası. İşte Mestan Tepe. Şu; Küçük Anafarta Köyü. Büyük Anafarta da bu tarafta kalır.*

Nice mühim vekâyi'a cilvegâh olan bu mevâki'in hepsini birden böyle ihâta sûretiyle görmek insanı 'âdetâ tedhiş ediyor, pek başka düşündürüyor. O sırada bir düşman tayyâresinin pek yüksekte üzerimizde dolaşmakta olduğu görüldü. Hava gâyet râkid ve sâf olduğundan tayyâre pek güzel seçiliyordu. Birdenbire tayyârenin tâ yanı başında iki dâne beyaz bir şey peydâ oldu. Ben önce bunları da birer tayyâre zannettim. Meğer bunlar bizim taraftan atılan [s. 21] mermilerin patlaması imiş. Bunun üzerine tayyâre uzaklaşarak gözden gâib oldu.

Gurub karârgâhına döndüğümüzde bir takım Halebli askerler, kılınc kalkan oynuyorlardı. Oyunun nihâyetinde bunlardan biri hey'et-i 'ilmiyeye hitâben: *"Ey Efendiler! Buradan döndüğünüzde evlâd u 'iyâlimize söyleyin ki biz düşmanın vücûdunu şu mübârek topraktan kaldırmayınca dönmeyeceğiz. Bunu böylece onlara bildirmenizi bütîin silâh arkadâşlarım nâmına sizden recâ ederim"* dedi.

Gâyet mükellef bir öğle ta'âmından sonra hey'et altıya taksim edilip her kısım şâyân-ı temâşâ bir mevki'e müteveccihen hareket eyledi. Bizim hissemize "İsmailoğlu Tepesi" düşmüştü. İbtidâ güzel güzel gidiyorduk. Havanın letâfeti, ortalığın sükûneti harb sâhasında bulunduğunu insana unutturuyordu. Anafarta'yı solda bırakıp Azmak Deresi'ne karşı inmeye başladık. Karşımızda düşman gemileri birbirini çiğneyecek gibi karma karışık dolaşıp duruyordu. İniş bitmek üzere iken sâhilden bir top gürlemesini müte'âkib sağ tarafımızda bir gülle patlayarak düştüğü yeri alt-üst etti. "O ne" demeye kalmadı, bir dâne de solda patladı. Ben sevinmeye başladım. Çünkü [s. 22] bunun bu kadarını da görmeden döneceğime teessüfler ediyordum. Bir, bir daha, bir daha... Artık güller dehşetli vıjırtılarla havayı yararak üzerimizden geçiyor, biraz evvel bulunduğumuz yerlerde patlayıp duruyordu. Belki bir iki sâniye sonra burada da patlayabilirdi. Yerlerde yatan gülle parçalarına bakılacak olursa bu olmayacak bir şey de değildi. Biz seyredtik, hızlandık. Ma'amâfih korku denilen şey hâtırımıza bile gelmiyordu. Hep bir şeyler görmek, hep boş dönmek istiyorduk.

İsmailoğlu Tepesi'ne karib bir mevki'de hayvanları bırakıp gizli yollara daldık. Yine emekler, gayretler kendini göstermeye başladı. Doğrusu bunlar görülmedikçe inanılacak şeyler değildir. Bu hususta ne kadar söylene yine azdır. Burada da pek muhterem sîmâlar tarafından hüsn-ü kabûl gördük. Çaylar içildi, yâdgârlar te'âtî olundu. Tarassud mevki'ine gittiğimiz vakit elâ gözlü bir yağmur altında şiddetle top te'âtî ediliyordu. Bu sahne sabahki gibi öyle tenhâ bir mahşer değil 'âdetâ kızılca kıyâmetten nişân veriyordu. Toplar patladığı vakit ortalık sarsılıyor, yağmurun kesâfetinden gürültüler pek yakından geri dönüyordu. Muhterem bir zâbit lutfetti bana: *"Gel şuradan etrâfı güzelce seyret! [s. 23] Bu temâşâ her vakit ele geçmez"* dedi. Ben de bu teklifi câna minnet bilerek hemen yürüdüm. Bir iki yere girip çıktık; baktım kendimi boş bir siper içinde, hem de siperin kademesi üzerinde buldum. Kum

torbaları, her şey mükemmel. O zat başladı etrâfı göstermeye... İşte Azmak... İşte Koca Çimen Dağı... Ben dedim: “*Beyefendi! Çok güzel amma pek açıkta değil miyiz, bir tehlike yok mudur?*” Güldü, “*Hayır*” dedi. Ben de bu hayıra hiç inanmadığım hâlde mahzâ yâğitliğe toz kondurmamak için: “*Peka’lâ*” diyerek bana gösterilen yerleri tedkik eder gibi görünmeye başladım. Lâkin ‘acabâ etrâf kimin gözüne görünüyordu? Ben “*Ha şimdi gelecek*” diye etrâftan kurşun bekliyordum. Bütün vücudumun damarları çekiliyordu. Çünkü siperden dışarı baş çıkarılamayacağına îmân etmişim. Meğer orası bir ihtiyât siperi imiş.

Artık akşam olmaya başlamıştı. Hareket arzusunda bulunduksa da: “*Şimdi yollar kapandı. Baksanıza kıyâmet kopuyor. Böyle iken nasıl gidebilirsiniz?*” diyerek bizi salıvermediler. Biraz sonra birden bire ateş kesildi, top fırtınası durdu. Biz de vedâ ederek oradan ayrıldık. Hayvanları bıraktığımız mevki’ye giderken [s. 24] yerde bir gülle parçası gördüm. Elime alıp bakarken, orada bulunan bir zâbit dedi: “*O hâin parça bir askerin şehâdetine sebep olmuştur.*” Ben mütessir olarak, vurulmuşa döndüm. O kör ve bi-haber gaddârı hemen fırlatıp attım. İnce ince yağmur yağıyor, ortalık da gittikçe kararıyordu. Hayvanlara binerek sür’atle yol almaya başladık. Büyük Anafarta hizâsına geldiğimiz esnâda takrîben iki buçuk metre ‘arzında derince bir seyil yarması içinden giderken hayvan bir şeyden ürkerek birdenbire durdu, geri geri çekilmeye başladı. Sağ tarafta yerden bir metre yüksekte beyaz bir kâğıd sallanıyor, sanki birisi el sallıyordu. Dikkat edince anladım. Hayvan ürkmemiş, irkilmemiş; sanki orada gördüğü bir şeye ihtirâmından geri geri çekilmiş... Hayvanı bu sûretle tevekküfa mecbûr eden, bir şehid kabri idi. Anlaşılan o zât-ı şerif yerlerde pek mezbûl görülen gülle parçalarından biriyle o yarma içinde şehid düşmüş, hemen orada defn olunmuştu. Yarmanın toprak duvarı biraz yontulup oyulduktan sonra oracıkta bir lahid vücûda getirilmiş, başı ucuna dikilen bir değneğe de merhûmun künyesini hâvi bir kâğıd geçirilmiş idi. Yağmur yağar, rüzgâr da [s. 25] akşam karanlığı içinde o kâğıdı sallardururdu. Kendi kendime dedim: “*Âh! şâ’irler, ressâmlar neredesiniz! Kaleminizi, firçanızı alıp geliniz! Size büyük bir vazîfe çıktı. Şu mübârek meşhedi görün! Bütün dünyâya da gösterin! Bu sizin boynunuzun borcudur.*”

Arkadaşlar hayli yol almışlardı. Mahzûn mahzûn oradan ayrıldım. Hava gittikçe bozuldu, ortalığa zifîrî bir karanlık bastı. Ârâmgâhımıza gece geç vakit dönebildik. Fırtına şiddetle hükmünü icrâ ediyor. Nasılsa bu gece top sesleri işitilmiyordu. Ertesi günü Boğaz’daki mevâki’-i müstahkemeyi ziyâret için ‘ale’s-sabah hareket ettik. Mevki’-i müstahkem kumandan vekili tarafından gâyet mükellef bir ziyâfet keşide olundu. Ba’de’z-zuhr “Hasan Mevsuf” nâmı verilen tepeye giderek oradaki bataryayı ziyâret ettik. Zâbitândan biri eliyle toplardan birini okşayarak bize dönüp: “*Efendiler! Düşman beş Mart’ta yalnız bu bataryaya tam üç bin mermi attı. Lâkin saklayan Allah’ sakladı. Düşmanın yaptığı zarar işte bundan ibârettir, bakınız*” diyerek ehem-

miyetsiz bir çizinti gösterdi. Ben kendimden geçerek hemen dudaklarımı o hilâfet kapısının mübârek kilidi üstüne koyup teberrük ettim.

[s. 26] Tepenin vech-i tesmiyesi hakkında îzâhât verdiler. Kal'a-i Sultâniyeli Hasan Bey o bataryanın kumandanı, Trablusgarb'lı Mevsûf Bey de takım zâbiti imiş. Beş Martta Boğaz'a vukû'bulan şiddetli ta'arruzda kemâl-i mehâret ve şecâ'atle bu bataryayı idâre eden bu iki zât ikinci vakti birbirini müte'âkib burada yaralanarak şehîd düşmüşler. Biz o iki mübârek zâtle diğerk şühedânın rûhlarına Fâtiha okurken Boğaz'ın koyu mavi dalgaları koşup geliyor, düşmanın mağrûk... tahte'l-bahrinin meydânda kalan aksâmına çarparak köpükler saçıyordu.

Sonra... Tâbyası'nı da ziyâret ederek ağır endâht ta'lîminde bulunduk. Birden bire verilen bir kumanda üzerine tâbya içerisinde bir fa'âliyet başlandı. Asker hemen karınca gibi topların etrâfına üşüştü. Herkes vazife başına geçti. Kumandalar verilir. Mesâfeler ta'yin edilir; nişânlar alınır, ateşler edilir; gülleler naklolunur. El-hâsıl ortalıkta bir kıyâmettir kopuyor amma: Hepsi bir intizâm tahtında... Bütün tâbya bir sâ'at gibi işliyordu. Fa'âliyet var. Lâkin kargaşalık yok. Herkes yaptığını, yapacağını biliyor. Bu hakîkaten görülmeye sezâ bir manzara idi. Doğrusu iftihârımızdan koltuklarımız kabardı. [s. 27] Ümerâ ve erkâna 'arz-ı şükrân ederek ayrıldık. Anca nısfü'l-leylde ârâmgâhımıza dönebildik. Ertesi günü istirahat edilip akşam üzeri dersâ'âdete 'avdet olunacaktı. Artık o günü benim için 'âdetâ bir mâtem günü idi. Çünkü ben oradan, o 'âlemden ayrılmak istemiyordum. Lâkin kâbil mi? Benim gibi miskînlerin orada yeri olur mu? İster istemez hazırlanıyorduk. Eski ve yeni âşinâlarımı dolaşarak her birine 'arz-ı vedâ' eyledim. Guruba bir sâ'at kala hep harekete âmâde olduğumuz esnâda Liman Paşa ma'îyyeti erkânıyla gelerek hey'ete mülâkî oldu. Pek harâretli nutuklar te'âtî olundu. Hey'et ordudan gördüğü hüsn-ü kabûle karşı 'arz-ı şükrân ile vedâ' eyledi. Arabalara râkiben oradan ayrıldık.

Ben pek meğmûm idim. Gelip karışacağım 'âlemi düşündükçe büsbütün gözüm dünyâyı görmüyordu. Hava da gönlüm gibi karardıkça karardı. Artık etrâf görünmez oldu. O esnâda arkadâşlardan biri arabamızın pek geri kalmakta olduğunu söyleyecek oldu. Arabacı, dönüp: "İster misin be efendi? Bir bağırayım bu hayvanlara da... Yıldırım gibi uçurtayım şu arabayı? Amma o vakit korkarsın!" [s. 28] dedi. O sırada arabacı ile aramızda geçen muhâvereyi olduğu gibi âtiye naklediyorum: Ben,

- Arkadaş bu hayvanlar neden senin sözünü bu kadar dinlerler bakayım?

- Elbette dinleyecekler. Onlar benim mâlüm değil mi? Ben onların hüyunu bilirim. Onlar da benim tab'atımı bilirler.

- Bunlar neden senin malın oluyor, sen asker değil misin?

- Ben de asker oldum. Mâlüm mülküm de asker oldu. Hayvanlarımı tekâlîf-i harbiyeye aldılar. Dedim: "Nasıl olsa bu arabayı haylayacak bir adam lâzım. Eyisi mi!"

Koyun beni mâlûmın üzerine; hem mâlûmı muhâfaza ederim, hem de millete hidmet eylerim” kabul ettiler. İşte böylece mâlûmın başında hidmet edip duruyorum.

- ‘Vallâhi’ a'lâ... Sen nerelisin? Adın nedir?

- Kirmastılıyım. Adım: Hacı Mehmed

- Yaşa be Hacı Mehmed! Sen ne vakitten beri buradasın? Buralarda neler gördün söyler misin?

- Âh Efendi neler görmedim ki. Lâkin doğrusunu istersen: Bu sefer millet eyi tuttu işi... Asker de of demedi. Bakarsın: Ayak [s. 29] dağılmış, darman duman olmuş: “Hayla arkadaş arabayı! Korkma biz dayanırız” derdi. Çok defa biz yorulur, uyurduk; arabayı o hâlleriyle yaralılar haylarlardı. Ne biz de, ne de hayvanlarda dinlenmek var... Hayvancıklarına torbayı bile yolda takardım. Hem yerler hem giderlerdi. Geceyi gündüze kattık. Dayanmak da olursa bu kadar olur... Efendi! Sen ne dersin de! Asker Balkan muhârebesinin öfkesini bu düşmanlardan aldı. Yâhû vuruluyor da: “Of” demiyor bu asker... Usulcacık yanındakinin kulağına: “Ben vuruldum arkadaş” der; verir silâhını, fişengini yanındakine... Kendi sessiz sadâsız çekilir, ölü de gık demez be!..

O sırada arkadaşlardan biri: “Aman kardaşım sen çok lafa daldın! Biraz önüne dikkat et ki karanlıkta arabayı devirmeyelim” dedi. Hacı Mehmed gülererek: “Merâk etme Efendi sen! Ben hem önümü görürüm, hem Efendiye laf yetiştiririm. Gözünü sevdiğim millet bak ne yollar yapmış!.. Böyle yolda arabada devrilir mi imiş? Dîvânyolu mübârek... Ben:

- Eyy Hacı Mehmed! Söyle bakayım daha neler gördün?

- Âh be Efendi! Hangi birini söyleyeyim? [s. 30] Bu düşmanın bize yapmadığı kalmadı amma, iki para etmedi. Bazı gün oldu, on sekiz dâne tayyâreyi birden milletin başı üstünde gezdirdi, gösteriş yaptı. Her gün en aşağı beş altı tayyâre üstümüzde dolaşır, dururdu. Bir gün çorba içiyorduk: “Gırr... Gırr...” diye bir ses gelmeye başladı. Baktık tayyâre tepemize gelmiş. Yanımdaki arkadaşıma: “Osman kendini gözet! Eyi bak geliyor” dedim fırladım. Gürültüyle bizim çavuşu çiğnedik. “Bomba, faşşş...” diyerek geldi; lap dedi, biraz öteye düştü. Biz haydi yine çorbanın başına. Ne olduysa çavuşun ayağına oldu. Gülüşmeden öldük, bayıldık. Bir gecede çadırda yatıyorduk. Yine geldi: “Vijj...Vijj...” diye tepemizde gezmeye başladı. Çadırda bir arkadaşım vardı. Seslendim: “Kalk! Yine seninki geldi” dedim. O da “Yat be!” dedi. “Gece gündüz kaçacak mıyız bu herifin derdinden? Ne kalkarım, ne görürüm. Allah’tan gelene: (...)¹⁰

10 Parantez içine aldığımız kısmın imlâsı metinde şu şekildedir: رولوس صاداکه Bu da “Sadagerolos/Sadagerulus” biçiminde okunabilir.

- Ey söyle Ağa söyle! Ben senin sözlerini hep kargacık burgacık defterime işâret ettim. Senin haberin yok. Seni bana "Allah" gönderdi. Söyle bakayım! Daha neler gördün? Sen muhârebeyi yakından gördün mü, ateş içine girdin mi?

- Sen ne söylüyorsun be Efendi! Neler oldu, [s. 31] neler... Ben çok şeyler gördüm amma, te böyle sorunca birdenbire hatırlayamıyorum yoksa...

- Vâh vâh... Sen kaç gündür nerede idin a mübârek? Sen benim elime vaktiyle geçe idin senin sözlerinle ben koca bir kitâb doldururdum. Söyle Hacı Mehmed! Vakit kalmadı.

- Demin ateş içine girdin mi demiştin. Şimdi hatırıma geldi. Bir gün "Kirte" tarafında rap arabalarına cebhâne veriyorduk. Bir şarapnel geldi orada bizimle beraber çalışan bir delikanlıyı parçaladı. O zavallı cân alıp cân verirken bize: 'Aman kardaşlar! Ben gidiyorum... Siz elinizi çabuk tutun! Cebhâneyi yetiştirin! Kardaşlarımız siperlerde ateş içinde' diyerek ruhunu teslim etti. Biz de yaratanım 'Allah' dedik yapıştık cebhâneye: Ha babam ha... Güllenin bini bir paraya... Bir oraya, bir buraya: Lap lap; güp güp... Düşer, durur... Bini bir paraya... İnsanı "Allah" kolluyor. Yoksa sağ kalmak ne mümkün... Ortalık ateş içinde. Millet in de gözüne ne gülle görünüyor, ne bir şey. Ateş gibi çalıştı. İki dakika içinde onca cebhâneyi uçurdu, siperlere yetiştirdi. Düşmanın yerden gökten yağdırdığına asker metelik vermedi. Hazreti Allah böyle yürek verdi bu askere... Biz o ateş içinde çalışırken [s. 32] askerin biri de kalkmış şıkır şıkır oynuyor: 'Zorla değil yâ, öldürmüyor bu herifin güllesi be... Korkmayın!' diyor, göbek atıp duruyor... Hacı Mehmed sözünü kesip önünden geçmekte olduğumuz bir yeri göstererek – "Bak Efendi bak! İşte buraya bir gece nur indi. Te buraya... Hâ sahih, bir gecede; gökyüzüne bir yazı yazıldı. İşte şu tarafa... Siz onu görmediniz mi be? Biz onu hep gördük" dedi.

Havanın karanlığıyla arabanın sarsıntısına rağmen ben Hacı Mehmed'in sözlerini defterime işâret edebildim. Lâkin şuna teessüf ederim ki kendisinden bu kadar müstefid olduğum Hacı Mehmed'in simâsını görmek bana nasib olmadı. Çünkü akşam üzeri arabaya bindiğimizde yüzüne dikkat etmemiştim. Kendisiyle konuşmaya başladığımızda da ortalık karanlık olmuştu. Vedâ' ederken de ortalık aynı hâlde idi, bu yüzden onun simâsını görüp seçmek müyesser olamadı. Sanki o sesler, o sözler, bana Hâtif'ten gelmişti... O gece mülâki olduğum bir doktor da şöyle hikâye ediyordu: "Şu askerin bu harpte gösterdiği metâneti, fedâkârlığı ta'rif kâbil değildir... Bakarsın bir asker gelir. Kol parçalanmış: 'Doktor şu kolumu kes!' der, fütür bile etmez. Kolumu değil, sanki saçını kestirecekmiş [s. 33] gibi lâkayd davranır; bir taraftan da: 'Âh cânına yandığım... İntikâm alamadım' diyerek göğsünü yumruklar, durur... Hele o hastahânelerdeki mecrûhlar sabredemezler de, henüz yaraları iyileşmeden gizlice taburlarına kaçıp tekrâr harbe girerler... Bir defa da tuhaf bir şey oldu. Bu da as-

kerimizin ‘ulüvv-cenâbını gösterir. Ma‘lûm yâ ba‘z yerlerde bizim siperlerle düşman siperleri arasında mesâfe pek azdır. Hemen on beş yigirmi hatve kadar bir şey. Bir gün böyle yakın bir Fransız siperinden bizim sipere ba‘z murdâr şeyler atılır. Bizim askerler de bunların yaptıklarına karşılık bir mendilin içine biraz fındık, ceviz koyup o düşman siperlerine atarlar. Çıkının içindekini gören Fransızlar yaptıklarından utanmış olmalı ki hemen o mendilin içine pisküvit bağlayarak tekrâr bizim sipere atarlar. Bir daha da o siperden bize ateş edilmez. Daha bunun gibi neler...”

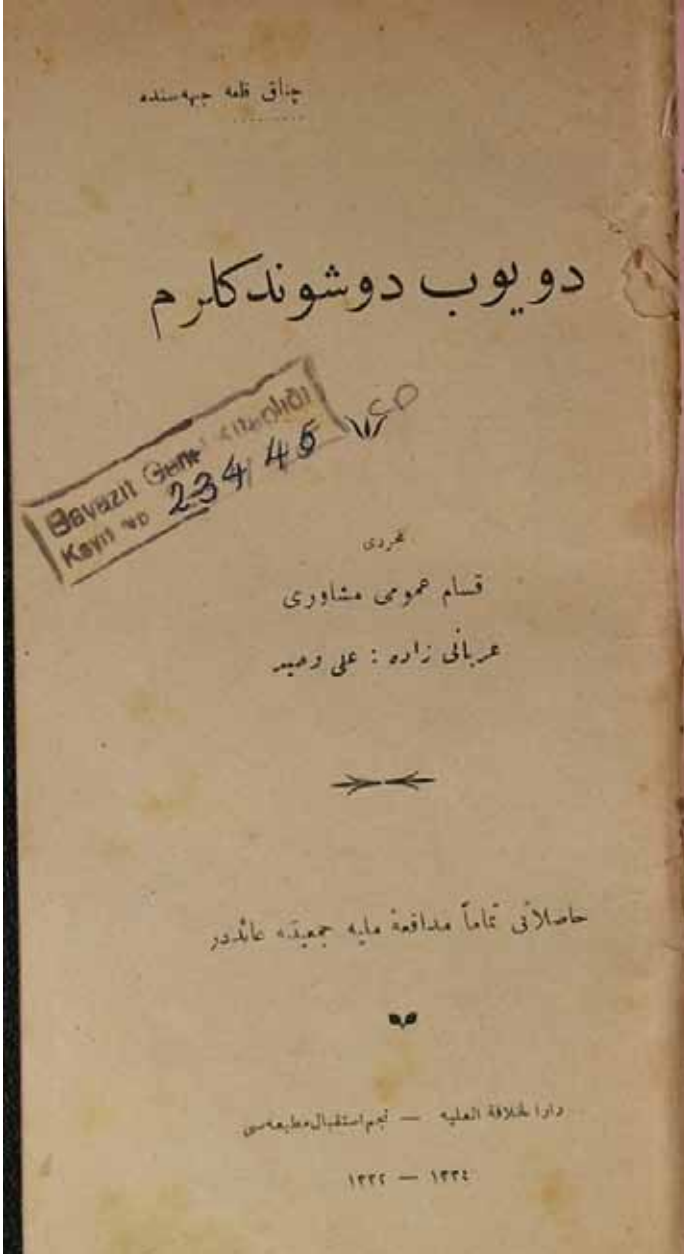
Biz İstanbul’a döndük. Lâkin o birkaç gün içinde görüp işittiklerim beni pek başka düşündürmeye başladı. Ben artık kendimi hiç beğenmiyordum. Miskînlere, tenbellere garaz oldum. Süsüne, eğlencesine düşkün olup da harbe lâkayd kalanlara düşman kesildim. Nereye gitsem, ne ile meşgûl olsam hep aklım, fikrim orduda... Hep onları [s. 34] düşünürüm. İsterim ki herkesin de düşüncesi bu olsun. Böyle olmazsa sâde benim düşüncemden ne çıkar? Bunun için herkesi de böyle düşündürmek istiyorum. ‘Aczime bakmayarak yüksek perdeden dindâşlarıma sesleniyorum, diyorum ki: “Müslümanlar... Hele siz İstanbullular! Düşünün, dâima şu askerleri düşünün! Bakın, görün! Onlar ne gayretler gösteriyorlar, nasıl hayâtlarını hiçe sayıyorlar. Arslanlar gibi vatanı müdâfa‘a ettikleri hâlde asla övünmeyip hep ağır başlı davranıyorlar; sessiz sadâsızca vazîfelerini görüyorlar. Siz bu mahviyete bakıp da sakın onlara karşı gayr-ı mütehasis kalmayın, düşünün! Mâlsa mâl... Cânsa cân... Ne lâzımsa onu seve seve ordunun emrine âmâde kılın! Böyle yapın ki: Ordu olsun. Ordu olmazsa düşman gelir. Düşman gelirse mâlın kıymeti değişir, o vakit cân da insanın başına bir belâ kesilir. İnsan o günleri görmedense bin kerre ölmeyi mürracah bulur. Ayaklar altında kalmış bir insanı yaşatan cânın ne kıymeti olur? Bunları düşünelim de mâlimızı, cânımızı hüsn-ü istîmâl edelim! Sırası gelince hiç birini fedâdan çekinmeyelim. Bir taraftan da hep ‘uhdelerimize mevdû vezâifi bi-hakkın ifâya çalışalım! Her husûsta intizâm-perver olalım. Tarz-ı ma‘îşetimizi tanzîm, yiyecek ve içeceğimizi [s. 35] hâl-i hâzıra göre tertib ve tensik edelim: Pek büyük işlere atılmış olan hükûmete engel olmayalım; cihâd-ı ekberin lüzûmu kadar yaşamasına bir çaparız çıkmayalım.

Boğazlarda, hudûdlarda kıyâmetler koparken burada yan gelip keyfine bakmak, muhârebe kaygısından ziyâde kahve şeker derdine düşmek revâ değildir. Amma alışmış kursak, bulamacını istermiş. Varsın seksen bin kerre istesin... Biz kursağımızdan ziyâde o hastahânelerde göğüsleri körük gibi şişip inen mecrûhları düşünelim! O meydân-ı harbde cân verirken arkadaşlarına: ‘Sakın korkmayın! Ateş içinde kalan kardaşlarımıza cebhâne yetiştirin’ diyen şehidler hâturdan çıkarmayalım! Onlar tiryâkilerin kahvesi, boğaz düşkünlerinin tatlısı, zevkine mecbûr olanların da eğlencesi için mi kendilerini o hâle koydular? Hayır: Onlar ‘Allah’ dediler din için, vatan için silâha sarıldılar. Üç yüz elli milyonu mütecâviz müslümânın selâmeti uğrunda ölüm, ateş demediler atıldılar.

Onların bu fedâkârlığına karşı: 'Ben müstesnâyım, yâhût ben bedel verip harbden yakayı kurtardım yâ... Şimdi dünya yıkılsa umûrumda değil. Benden atlasın da nerede patlarsa patlasın...' diyenler -eğer varsa- Cehennem'e yakışır. Göğsünde bütün îmânı olan kâbil değil böyle diyemez. [s. 36] O cânım askerler, o ümmet-i Muhammed'in sevgili evlâdı bu kış kıyâmette¹¹ siperler içinde soğuktan titreşerek sabahları ederken: İnsan nasıl olur da sıcak döşeginde râhat yatabilir? Nasıl olur da o döşekler insana diken olup batmaz?

Müslümânlar; Müslümanlar! Siz, siz olun da insâf edin, cânı cânâ ölçün. Askerleri hiç hâtırdan çıkarmayın... Hep onları düşüne düşünün sinirlerinizi bozun... Süslerinizi unutun... Eğlencelerinizden vazgeçin... Bî-lüzûm İtiyâdları bir tarafa atın... Böyle yapın ki: Sizden şehîdler hoşnût, gâzîler de râzî olsun... Yoksa kadir, kıymet bilmezlik cezâsız kalmaz..."

11 Târîh-i tahrîr: 12 Kânûn-ı Evvel 1331 [25 Aralık 1915]

Üryanizâde Ali Vahid Efendi'nin "Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim" Adlı Eserinin Kapak Sayfası